

Dr. Hódi Sándor

Kollektívizmus és individualizmus

A peremlét kettős szorításban

I.

A nagy népességmozgások az emberi csatlak sokszor drámai jellegű átrendezésével járnak együtt. A migráció eredményként kialakuló talajtalanság és a vele járó izonyossági válság különböző lelki zavarok, ami távlatvesztéshez, súlyos depzióhoz vezethet. Az emberek sokszor nink tudatában, hogy az eredményes vitelhez nem elegendő pusztán az élet-ülmények megváltozása. Az elégedett-hez, az emberi élet teljesség-érzéséhez kölyzhetetlenek azok a kapcsolatok, kölések is, amelyek révén az egyének élete önböző közösségekbe szerveződik.

Miközben nagyvárosokba, idegen nyelvi nyezetbe, vagy más országba költözve az berek egzisztenciális körülményei valamest javulnak, szülőhelyükről, emberi és elvi környezetükből kiszakadva közösségi pcsolataik gyökeresen megváltoznak, obnyire károsodnak. Így hát a boldog iberi élet szempontjából, ahogy mondani kták, amit nyernek a réven, rendszerint vesztik a vámon.

Napjainkban azonban különösebb mozgás nélkül is problematikussá vált az egyének adalmi kötődése, értékrendszere, identisa. Ezt a jelenséget, a dolgok leegyszerűésével, sokan és sokszor az individualizmus rhódításával, egyéni érdekek előtérbe rülésével magyarázzák. A helyzet azonban mély sokkal bonyolultabb. Nemcsak az yének részéről tapasztalható önzés a zösségi élet vonatkozásában, hanem aguk a modern társadalmak sem akarnak zösségi felelősséget vállalni öregeikért, begeikért, vagy a hátrányos helyzetüekért, rogyan nem akarnak egyenlő jogokat ztosítani nemzeti kisebbségeiknek sem. agyarán: maguk a „modern” társadalmak m eléggé közösségek. Ellenkezőleg: po-ikai és szociális rendszerük az individuizmus legfőbb gerjesztője, amennyiben a modern” társadalom az individuális verengésben látja a gazdasági élet hatékonysága növelésének a lehetőségét. Anélkül erse, hogy viselné az emberélet gazdasági féréán kívül eső terheit.

A bajok pedig éppen ebből erednek. A keres individualizáció látszólag ugyan megremti az a közösségektől független gazdaági egzisztencia lehetőségét mind az állam, mind az egyén részére, a társadalmi közöség szerepének gyengülésével, azonban megszűnik az a szokás és hagyományvilág s, amely érzelmileg otthonossá és elfogadatóvá teheti az ember számára az életet.

Korunk embere, különösen Közép-Kelet-urópában, ma kettős szorításban él. Egyelől önmaga akar lenni, terhes kötődések nélkül, nemzetek felett állva, saját privilégi-

umának tekintve, hogy mit tart szívügyének, hogy különböző társadalmi szolgáltatásokra mennyit áldoz, másfelől azonban – szembe találva magát a magánnyal és az élet nyomasztó kérdéseivel – titkon keresi, vagy nyíltan reméli, hogy valamiképpen sikerül az éltető családi, lokális, szakmai, nemzeti szolidaritásra szert tennie.

II.

Az egyéni életút, mint folyamatos küzdelem, amit az emberek sorsként fognak fel, szervesen beágyazódik az emberi közösségek küzdelmébe. Ennélfogva az egyéni élet értelme a közösségek felemelkedéséhez és boldogulásához, vagy ha úgy tetszik, az egyedi életeken túlmutató kultúrfeladat teljesítéséhez kötődik. Ha ez a feladat, a közösségi eszme hiányzik, vagy nem eléggé körvonalazott, ha sorsát és boldogulását illetően mindenki magára van utalva, ez patalogás helyzetet eredményez mind az egyén, mind a társadalom szempontjából.

Az egyéni csak közösségi keretekben, másokkal együtt képes megküdeni a nyilvános bajokkal. Ezeknek a bajoknak a megnevezésében és elítélésében kőronként, társadalmanként másoké a döntő szó: egyszer az egyház, máskor királyok, császárok, pártok, hadvezérek, értelmiségiek, társadalmi osztályok, vagy a magukra eszmélő népek szabnak irányt az ellenséges érzületnek, s gyakran a sított indulatoknak.

A bajnak rendszerint belső gyengeség az oka. A belső gyengeséggel azonban nehéz szembenézni, ezért a bajt rendszerint valamilyen külső ellenségre próbálják kivetíteni. Így aztán a bajokat, amelyek miatt valamilyen közösségnek, népeknek, kisebbségeknek, társadalmi osztályoknak szenvedniük kell, általában más embercsoportok szolgáltatják. Ezáltal az életküzdelem, ahogyan Huizinga írja, „*mint nyilvános kötelesség, embernek ember elleni küzdelmévé válik*” (96.o.). A hatalomért és a jólétért folyó küzdelemben a riválisok, a versenytársak ellenségé válnak, akik kölcsönösen gonoszabbnak tartjuk, mint saját népük köztudatában.

Minthogy a közösség boldogulása érdekében rendszerint valamilyen külső ellenállást kell leküdeni, olykor nevéen nevezett ellenséget kell legyőzni, ez morálisan megoldhatatlan helyzet elé állítja az embert. Lehetséges, hogy például az gazdasági és politikai elnyomás áldozatai részéről a küzdelmet jogosabbnak tartjuk, mint azokét, akik kiváltságos helyzetüket kívánják megőrizni. Csakhogy sikamlós út ez, hiszen a nincstelen ember szemében könnyen lehet ellenséget csinálni a termelési eszközök tulajdonosaiból. A tulajdon kisajátításával és

a javak igazságos újraelosztásának az ígérétevel erre az ösztönre játszott rá a kommunizmus. Ugyanilyen könnyedséggel lehet az egyik népet szembeállítani más népekkel, a többségi népet a kisebbségekkel, a feketéket a fehérekkel, az Északiakat a Déliekkel, meghatározott élettani tulajdonságú embereket más élettani tulajdonságok hordozóival. Általában ellenséget lehet csinálni mindig mindazokból, akik a valamely csoport, népesség hatalmi terjeszkedésének az útjában állnak.

Legújabbban épp a balkáni példa igazolja, hogy a külső bajok leküzdése, más népek elűzése, kiirtása, javaik kisajátítása útjában a civilizáció mai fokán sem állnak semmiféle erkölcsi akadályok. A közösség szentesíti a célokat és felold az egyéni felelősség alól. A közösségi keretek, a kultúrfeladat ilyenformán nemcsak az egyéni boldogulás útját szolgálja, hanem szükség szerint a poklot is megjárta.

A társadalmi dezintegrációs folyamatok a közösségi eszme hiányát, a kultúra hanyatlását jelentik. Kérdés, hogy az individualizáció milyen zsákutcába vezet bennünket, hiszen – ahogyan azt a társadalomtudomány Durkheim, Merton és mások munkássága alapján többszörösen igazolta – már a közösségi kötelek fellazulása is a deviáns jelenségek sorával jár együtt, vagy ha úgy tetszik: halmozottan növeli az életet meg rövidítő kockázati tényezőket.

III.

A fentiek alapján azt kell mondanunk, hogy mielőtt az identitás, az önazonosság jelenségével érdemben foglalkoznánk, mindeképpen megválaszolásra vár a kérdés: van-e lehetőség a kollektívizmus és individualizmus ellentétének a megszüntetésére? A kommunizmus szörnyűségei heves ellenérzést és szembenállást termeltek ki az ideológiai közösségekkel szemben, a személyes kapcsolatokat és közösségi gyökereket azonban mégsem tudja az ember nélkülözni. Az állami tiltások, erőszakos elvonások ellenére az individuális értékrendszert hirdető napjaink embere megpróbál magának önálló egzisztenciát teremteni, a közösségek szerepének szem elől tévesztése miatt azonban nemcsak identitászavar és lelki válság fenyegeti, de félt, hogy ebben a térségben az összeroppanó nemzetgazdaság is kíméletlenül maga alá temeti.

Készült a Szórvány Alapítvány által Nagyszalontán 1997. január 24–25-én Nagyvárosi etnikai és szociális szórványok címen megrendezésre került tudományos tanácskozással